

Bojana Modrijančič Reščič

Šolski center Nova Gorica, Elektrotehniška in računalniška šola

VRAČANJE S FRONTE DOMOV ALI »UMIRANJE« NA SVOBODI

Bojana Modrijančič Reščič

Nova Gorica School Centre, School of Electrotechnology and
Computer Science

RETURNING HOME FROM THE FRONT OR »DYING« FREE

POVZETEK

Prispevek govori o vračanju vojakov domov (s tem dejstvom so se dijaki seznanili s pomočjo literarnega in strokovnega dela) in vedenju o eksponatih, ki jih zbiratelji razstavljajo v svojih zasebnih muzejskih zbirkah. Vse to dijakom strokovne šole, smer Tehnik računalništva, pomaga, da obogatijo svoje zgodovinsko znanje o prvi svetovni vojni.

Ključne besede: vojna, vračanje vojakov domov, muzejski zbirki prve svetovne vojne, šolske govorne vaje, odziv dijakov na vojno

ABSTRACT

This paper talks about soldiers returning home; secondary school students familiarised themselves with this fact through literary and technical works, and knowledge about exhibits displayed by collectors in their private museum collections. All of the above helps the students of this technical secondary school, computer technician course, to deepen their knowledge of the history of World War I.

Keywords: war, soldiers returning home, two World War I museum collections, oral presentations, secondary school students' reactions to war

UVOD

Ko razmišljamo o vojni, vedno pomislimo na boj, trpljenje vojakov in njihovih svojcev, na nevzdržne razmere, v katerih so živeli, a tudi na hrepenenje vseh, da bi zopet videli svoje domače. Veliko borcev je za vedno ostalo v tujih krajih, mnogi svojci so zaman čakali, da se njihov ljubljani vrne. Nekateri so jih dočakali, saj je vojake pri življenju držalo tudi upanje na vrnitev v domači kraj. A kako so se počutili, ko so prišli? Ko ni bilo več strelskih jarkov, bojnega plina, slabe hrane, živalskih škodljivcev. Ko je bil res zopet mir in so se morali šele navaditi na to. So znali živeti drugače? Je bila njihova pot ravna, ali je naletela na številne ovire?

Prispevek govori o tem, kako so nekateri dijaki strokovne šole smeri Tehnik računalništva prebrali literarno delo Vrnitev E. M. Remarqua ter ga v obliki govornih vaj interpretirali sošolcem pri pouku slovenščine, ob tem pa vključevali tudi znanje pouka zgodovine. Tako so se ob vedenju o prvi svetovni vojni zaustavili pri dejstvu, kako so se vojaki vračali domov ter kaj so ob tem občutili in kako so se skušali ponovno vključiti v normalno življenje. Nekatere je to spodbudilo k ustnemu pričevanju o svojih prednikih in domačem kraju v vojnem času, sama pa sem jim kot profesorica slovenščine predstavila tudi zasebna muzeja v Posočju, kjer lastnika še vedno zbirata eksponate o tistih dneh, ter zbirko dokumentarnih zapisov Pot domov.

POT DOMOV V KNJIGI

V knjigi je predstavljena pot številnih vojakov prve in druge svetovne vojne, ki so bili udeleženi v bojih, a so hrepeneli po domu, se vračali ali pa so pristali v vojnem ujetništvu in domače zagledali šele kasneje. Živeli so v nemogočih razmerah, se soočali s smrtjo, a vseeno verjeli v življenje. V svojem predgovoru je mag. Marko Štepec zapisal: »Govorimo o poti, ki ni pomembnejša kot cilj, a postane trajno zapisana v življenjsko izkušnjo posameznikov. Govorimo o preživelih, ki se vrnejo domov, in s seboj prinesejo izkušnjo tistih, ki se jim želja ni uresničila in se jim ni uspelo vrniti. Preživeli nosijo s seboj njihovo in svojo izkušnjo srečanja s smrtjo, pogosto množično smrtjo na bojnem polju, v ujetniških in uničevalnih taboriščih ali brezimnih breznihih.«¹ Tu so zbrana pričevanja vseh, ki so kakor koli spoznali vojno, saj jim je ta vtisnila svoj pečat. Prizanešeno ni bilo niti civilnemu prebivalstvu. Pretresljiva je zgodba Amalije Kanalec iz Tolmina. Ostala je brez očeta, mama, ki je bolehal zaradi tifusa, se je zdravila v Gorici in na Češkem. Sedem mladoletnih otrok je moralo zaradi uradnega poziva zapustiti dom 26. 7. 1915, »ko je imela Amalija osem let«.² Ena sestra je ostala doma, preostali pa so s konji odšli do železniške postaje na Mostu na Soči. Najnujnejše so imeli v kovčku. Ker so jim vojaki pobrali konje, so pot nadaljevali z vlakom in prišli do strica v Podbrdu. Po letu in pol so bili končno tudi z materjo. Na uničen dom so se vrnili 11. 11. 1918, kjer so spali na tleh, niso pa imeli oken in vrat. »Da so se pogreli, so zakurili ogenj na majhnem ognjišču in za to uporabili, kar so našli v okolici.«³ Tragična je tudi usoda uspešnega zdravnika Franca Gerloviča, nekoč bistrega mladeniča, ki je bil leta 1916 na Dunaju »promoviran za doktorja ‚celokupne medicine‘«.⁴ Takoj po študiju se je v zaledju soške fronte na Krasu soočil z nesmislom morije, saj je bilo veliko vojakov ranjenih, mnogi pa so zboleli za nalezljivimi boleznimi. Ob stiku z okuženim je tudi sam zbolel za tifusom, a se je pozdravil ter se kasneje pridružil generalu Maistru za svobodo Koroške. Druga vojna pa je bila zanj usodna, »saj

¹ Štepec, Marko et al. (2015). Pot domov. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije, str. 7.

² Prav tam, str. 26.

³ Prav tam, str. 26.

⁴ Prav tam, str. 28.

ga je 12. februarja 1944 kot direktorja bolnišnice v službi aretirala domobranska policija in ga surovo umorila.«⁵ Tudi Anton Grahek iz Lokev pri Črnomlju je okusil vojni pek. Odšel je v Galicijo, postal vojaški pek, dodeljen je bil 3. polku tirolskih cesarskih lovcev na južnotirolskem bojišču. Dobil je srebrno medaljo za hrabrost 1. stopnje. Bojeval se je tudi na soški fronti. Čeprav je med vojno pisal dnevnik, se ta ni ohranil, a je vseeno napisal obsežne spomine. Ob koncu vojne leta 1918 je moral v dolgotrajno italijansko ujetništvo do leta 1920: »Brez počitka smo hodili do sedme ure zjutraj. Komaj smo že vzdigovali noge. Nedaleč od Asiera so nas zapeljali na prostor, ki je bil ograjen z žično ograjo. Stražili so nas češki legionarji.«⁶ Kmalu so jih ločili po narodnosti in jih odpeljali v zbirna in ujetniška taborišča ob reki Piavi. Pospravljali so vojne ruševine in opravljali težaška dela ter živeli v slabih razmerah. Anton Grahek je razmišljal o begu in to željo tudi uresničil. Kmalu je izvedel, da je bila kraljevina SHS zelo mačehovska do slovenskih vojnih ujetnikov, saj so počasi zapuščali taborišča. V italijanskem vojnem ujetništvu je bil tudi Lovro Kapus, ki je bil spomladi leta 1915 kot 19-letni žebjar vpoklican v avstrijsko vojsko. Iz rodne Kamne Gorice je najprej odšel na Koroško in Štajersko, nato pa je do konca vojne ostal na bojišču tirolske fronte. Svojo vojno pot je začel zapisovati v žepni koledar. Iz zapiskov je bilo vidno, da se je nahajal na gori Monte Cucco di Pozze. Leta 1918 je opravil strelski tečaj v bližini Bolzana, razporedili pa so ga v oddelek strojnih pušk. Njegov polk, ki so ga imenovali tudi polk Kranjskih Janezov, je v začetku novembra 1918 zahteval vrnitev domov. Preimenovali so se v Jugoslovanski pehotni polk št. 17 in ob izkrcaju s parnika na jugu Gardskega jezera spoznali, da so prišli v italijansko vojno ujetništvo. Nastanili so se v taboriščih v Grezzani in Veroni, kjer so bile razmere katastrofalne. Lovra so poslali k reki Piavi, kjer je prekopaval mrtve vojake. Ko je zbolel, je odšel v bolnišnico, nato pa v kraje, kjer se je bojeval proti Italijanom. In tudi tam je prekopaval mrtve. V ujetništvu je preživel 16 mesecev in 24 dni, domov se je vrnil leta 1920. Po vojni je še naprej opravljal delo žebjarja, postal je oče sedmih otrok, opravljal pa je tudi delo mrliškega oglednika, saj je bil navajen prizorov smrti.

REMARQUOV ROMAN VRNITEV KOT GOVORNA VAJA PRI POUKU

Na prizore smrti so bili navajeni tudi mladi nemški vojaki v romanu, ki je nadaljevanje romana Na zahodu nič novega. Govori o vračanju mladeničev domov ter o njihovem življenju na t. i. svobodi, vendar se v normalnem življenju niso znašli. Hude boje so preživeli prav zaradi vere v življenje oz. so si tako kot divje gosi, ki so jih nekoč opazovali, želeli, da bi odleteli. Zaznavali so plinske granate, videli pobliskavanje topov in šviganje raket, na podgane pa so se navadili. Ostanek 2. voda je tako čakal v razdejanem strelskem jarku. Od 200 vojakov jih je ostalo le 32. To so bili naslovni junak Ernst, poročeni Kosole, nekdanji pisar pri odvetniku Jupp, poročnik Ludvik Breyer, ki je imel krvavo grizo, kmet Wessling, Heel ter Max Weil, najboljši metalec Willy ... Le Bethke, Wessling in Kosole so bili v vojni od njenega začetka, ostali so bili grozotam priča 20 mesecev. Videli so ranjence, umirajoče, spoznavali, da so lazareti prepolni, za človeka pa se nihče ni zmenil. Tako je bilo tudi z Wesslingom, ki je imel razmesarjen trebuh. Ko so ga za silo obvezali, je vedel, da umira na pragu svobode. In drugi? »Kosmati obrazi pod čeladami so ozki in udrti od lakote in tegob, izžeti in strjeni v poteze, ki izražajo grozo, hrabrost in smrt. Molče se pomikajo naprej, kakor so korakali že vzdolž toliko cest in sedeli v toliko živinskih vagonih, čepeli v toliko zakloniščih in ležali v toliko strelskih jarkih, brez mnogo besed: tako

⁵ Prav tam, str. 29.

⁶ Prav tam, str. 30.

se tudi zdaj pomikajo po tej cesti v domovino, v mir. Brez mnogo besed.«⁷ Ranjeni so imeli namesto obvez le krep papir, ki je bil povezan z vrvico. Američani ponujajo za tak frontni dokaz kekse in prave obveze. Tudi sicer bi radi menjali stvari. Arthur Ledderhose dobi za zaboječek odlikovanj maslo, svilo, jajca, perilo. Sicer dobijo tobak, konzerve, milo, čokolado. A se spominjajo vseh mrtvih: krvavečega iz vratu, z odtrgano spodnjo čeljustjo, zastrupljenih s plinom. V dveh letih so izgubili 7 komandirjev čete ter več kot 500 vojakov. Ko čakajo na vlak, ki naj bi jih peljal v svobodo, stoje spijo in se počutijo nelagodno brez pušk in ročnih bomb. In ne vedo, kaj jih čaka doma. Ernst se vrne zadnji. Nad vrati opazi napis Dobrodošel ter šopek rož, mati mu pripravi krompirjeve polpete z jajci in klobaso. Oče vidi, da sin nima obstanka nikjer in da ne more sedeti na stolu. Na fronti so namreč ležali. Spozna, da sin kadi in da se mu mudi k vojnim tovarišem. In ko mu mati posveti v temo, fant ve, da so se morali pomikati skozi blatne okope, po razvrvanih poteh brez luči, svetile so jim le krogle. Ernst bi se ulegel v posteljo kar oblečen, mati pa mu da spalno srajco. Ko odide k stricu Karlu, ki je družini tudi sicer pomagal med vojno, da ni umrla od lakote, spozna, da je bilo med vojno preprosteje – štelo je le, da si ostal živ. Med vojno je bil stric višji intendantni oficir, zdaj pa ima vilo. Svetli lestenci pokažejo, da fant jé z rokami kot na fronti. In sovraži polikanost ljudi. Ve, da so pozabili na vojno, ona gre za njim. Obišče soborca Alberta Trosskeja, čigar brat je brez nog: najprej so mu te zmrznile v Karpatih, nato je imel prisad, zato so mu jih odrezali: »Na desni strani ima železno protezo, na levi pa umetno nogo s čevljem na njej.«⁸ Willy Homeyer se kar ne more zdrgniti med pranjem, njegova mati pa je nesrečna, ker je sin zaklal sosedovega petelina in se je namesto s štirimi pari nogavic domov vrnil le z dvema, in še ta sta bila luknjasta. Ernst še vedno sanja o vojni, sliši grmenje topov, žvižganje granat ter alarme zaradi strupenih plinov. Leta 1917 je kot 18-letnik sodeloval v svojem prvem napadu. V trebuh je z bajonetom zabodel Francoza – »Pozneje sem bljuval in vso noč sem prejokal.«⁹ Ustrelil je tri ljudi, ki so viseli na žični oviri, z ročno bombo je angleškemu kapetanu odtrgal obe nogi. Vojna ga je naredila surovega, njegovo mater pa boli, da se njen sin izraža prostaško.

Nekdanji vojaki se na svobodi počutijo negotovo, sestajajo pa se v vojašnici, kjer igrajo karte. Spomin na minulo vojno je še vedno živ: »Nekateri mrliči so imeli že črne, nagnite obraze, kajti v vlažnih mesecih so trupla hitro razpadala. Pač pa niso vsi tako hudo smrdeli kakor poleti. Mnogi so bili mokri in napihnjeni od vode ko gobe.«¹⁰ A tudi smrt ni mogla izničiti sovraštva med nekdanjimi borci. Seeling, ki naj bi bil »beštija prve vrste«,¹¹ kriv za smrt nežnega mladeniča in izživljanja nad vojaki, po vojni postane krčmar ter hoče popraviti vse krivice. A tega mu njegov nasprotnik ni pustil. Vojaki dobijo še zadnjo plačo: 50 mark odpravnine, 15 mark za vožnjo, poleg tega pa imajo tudi pravico do enega plašča, para čevljev, perila in ene uniforme. Radi bi zaživel normalno življenje, se ukvarjali s tistimi stvarmi, ki so jih morali pustiti, ko so postali pešaki ... Kosole bi se rad zopet ukvarjal z rejo golobov, Willy bi rad imel nove obleke, Ernst bi rad bral, a ne more zbrano misliti, zato si knjige od njega izposodi Ludvik Breyer, da bi si širil obzorje. Breyer, Trosske, Ernst gredo zopet v šolo, saj so nekoč zapustili učiteljsiše. Zanje vojna matura ni veljala. Veljajo pa novi predpisi o šolanju udeležencev, ki zahtevajo skrajšan čas šolanja, posebne tečaje za bivše vojake in olajšave pri izpitih. In fantje obiskujejo pouk v uniformah. A nekateri imajo vojni sindrom, postanejo ravnodušni, ponoči jih duši, vidijo tudi iznakažene, saj jim je vojna pobrala dele teles, dele obraza. Čudno se jim zdi poslušati šolsko predavanje, saj bi lahko oni profesorje kaj naučili o krvavih dneh. Ne morejo pozabiti na svojega tovariša, ki je ves dan visel na bodeči žici in kričal, iz trebuha pa mu je viselo črevesje. Drobec granate mu je odtrgal prste in del razmesarjene noge, z roko pa si je poskušal črevesje stlačiti v trebuh, a je zvečer umrl. Ernst tudi spozna, da nikoli več ne bo mla-

⁷ Remarque, Erich Maria (1966). Vrnitev. Ljubljana: DZS, str. 21.

⁸ Prav tam, str. 58.

⁹ Prav tam, str. 111.

¹⁰ Prav tam, str. 74.

¹¹ Prav tam, str. 71.

dostno neugnan fantič, saj se mu je v roke zagrizlo blato strelskih jarkov. In zdaj vsi od njih zahtevajo, da postanejo spet taki kot prej, saj je vendar nastopila svoboda. A nihče jim ne pomaga. Mogoče pa oni od ljudi zahtevajo preveč? Imajo živilske nakaznice, a tedensko dobijo na osebo 250 g mesa, 20 g masla, 50 g margarine, 100 g pšena in nekaj kruha, kar je absolutno premalo. Odhajajo po vaseh, da bi kaj izprosili od kmetov. A je mladih preveč, zato bi ti prodali kaj svojega, da bi zaslužili in živeli človeka dostojno življenje. Kmetica bi menjala sukanec, svilene nogavice. Willy zamenja svoj plašč za pol svinjske glave. Ernst v krčmi igra za maslo. Denar nima vrednosti. Le odpuščeni oficirji dobijo svoje pokojnine. A vse t. i. »žicarje« preganjajo žandarji. Groteskna podoba povojne svobode izpostavi mladenko, ki tlači maslo v usta, da ji ga ne bi pobrali, ko pa bi moral Willy oddati svinjsko glavo, se vname pretep.

Nekaterim pa se po vojni nasmehne sreča. Arthur Ledderhose postane poslovnež, Tjaden se bo zaročil. Nevesta mu sicer ni všeč, a ima očeta mesarja, kar veliko pomeni. A ko se fant poroči, naraste tudi njegova ljubezen. Postane solastnik konjske mesnice in seveda pomaga svojim tovarišem. Willyju celo ponudi položaj poslovodje. Vendar vsi nimajo take sreče. Adolf Bethke je komaj čakal, da bo objel svojo ženo. Domov je prinesel živil in rdeče svile, a žena je imela ljubimca, zato jo je nagnal. A se je zopet vrnila, bila tiha, vdana in uslužna. Skušala sta ponovno zaživeti skupaj, zato sta se preselila v mesto, prodala hišo, saj so bili jeziki preveč hudobni. Vendar sta se odvadila drug drugega, bila sta si v breme. On začne piti in si zopet želi vojne. Tudi Ernst skuša najti ljubezen, a sta si z nekdanjim dekletom postala tujca. Z ljubko mršavo šiviljo osvojita drugo nagrado pri plesu v izletniškem lokalu v bližini mesta. Nagrada so galebja jajca, steklenica žganja, volnena kapuca, cigarete. A ne more uiti dejstvu, da so se nekoč vojskovali za interese, čeprav so šli v boj zaradi idealov. Z Willyjem se kmalu poskusita v vlogi učitelja suplenta na vaseh. Lačna sicer nista, kmetje ju spoštujejo, ko opravita preskus v pitju. A Ernst je nemiren. Ko popravlja šolske zvezke, ga vznemiri enoličnost. Ponoči sanja o bombi, ki je Angležu odtrgala nogi. Zato pusti službo, saj ve, da morajo mladi užiti mladost, ki je bila njim, vojakom, prikrajšana. Dovolj mu je dejstvo, da živi. Spozna, da so v mestu demonstracije, rastejo točilnice, plesišča, sleparija. Cene naraščajo, plače ne zadoščajo za najosnovnejše, vojni invalidi so lačni. In njegovi tovariši odhajajo. Albert Trosske v kavarni ustrelji moškega, ki naj bi mu prevzel dekle, in se prijavi policiji. Obsodijo ga na tri leta zapora. Ludvik Breyer zboli za sifilisom in si prereže žile. Še isto noč tudi Ernst doživi psihični zlom. Ko si obleče vojaško suknjo, skuša zbežati mrtvim, a ga dohitijo. Vendar si po težki bolezni opomore, obiše Ludvikov grob in dokončno spozna, da so poznali le silo, se spotikali na poti do svojih ciljev. A je vseeno optimističen. Čeprav ve, da mladosti in tovarištva ni več, sluti nov začetek, po katerem bo prišlo tudi tovarištvo. Ve, da njim ni nihče povedal, kako naj živijo v miru. A je dokončno opravil s preteklostjo. Izobraževal se bo in delal, njegov nekdanji soborec Willy pa bo kot učitelj skušal mladim pojasniti, kaj je domovina. Čeprav se že mladi fantje zopet gredo vojno ...

DIJAKI SO O PREBRANEM POVEDALI ...

Dijak 4. letnika 4-letnega programa računalniške smeri je v svoji govorni vaji zapisal: »Knjiga se mi je zdela zanimiva in poučna, saj izpostavi pogoje v povojni Nemčiji skozi oči vojakov. Najbolj zanimiv del knjige se mi je zdel, ko so se vojaki vračali domov, a ne kot vojni ujetniki. Marsikdo je menil, da nemška vojska sploh ni bila poražena. Izpostavil bi propad tovarištva med vojaki po vojni, spomine vojakov na uničeno mladost in odnose med civilisti

in vojaki na svobodi. Tovarištvo je med vojaki vladalo med vojno, po vojni pa tega ni bilo več. Med vojno so bili vsi vojaki enaki in so se borili za domovino, po vojni pa je bila domovina drugačna. Zdelo se je, da jih ne razume in oni ne nje. Spominjali so se tudi svoje uničene mladosti. Veliko se jih je udeležilo vojne, ko še niso niti končali srednje šole. Pri 18 letih so morali že iti v rove in umirati za domovino. Ko se je vojna končala, je bilo veliko prijateljev že mrtvih, tisti, ki so preživeli, pa so bili pohabljeni. Po vojni je zato veliko vojakov postalo depresivnih in so storili samomor kot na primer Ludvik Breyer.

Odnosi med civilisti in vojaki po vojni so predstavljali veliko nasprotje. Ko so se vojaki vračali domov, so pričakovali, da jih bodo civilisti pozdravili kot junake, a se to ni zgodilo. Ernst se prav tako ni mogel znajti v svoji družini. Njegov oče ni bil vesel, da je začel kaditi in njegova mati je nanj še vedno gledala kot na otroka. Njegovi starši niso razumeli, da ga je vojna močno spremenila.<

Eden izmed sošolcev je izpostavil tovarištvo med vojno: »Pomagali so si, živeli drug za drugega, čeprav niso vedeli, kdo bo preživel. Nato je bilo vsega konec. Domovini so dali svojo mladost, na svobodi niso znali živeti v miru. So od civilistov pričakovali preveč? Ali pa se jim civilisti niso znali dovolj približati, saj marsikdo ni bil na fronti? Res pa je, da si mora človek sam organizirati svoje življenje, tudi če mu je ob tem zelo težko.< Izpostavijo Beckerja in njegovo trgovino, kjer se je pred vojno dalo kupiti marsikaj, tam pa sta Ernst in kolega skrivaj kadila in se sestajala z deklety. Po vojni trgovcu ni do pogovora z vojaki. Nekomu se je zdelo zanimivo dejstvo, da denar ni bil nič vreden. Dodal je, da danes živimo v svetu, kjer le-ta prevladuje; nekoč si ga lahko imel v izobilju, a si z njim nisi mogel pomagati. Zaustavili so se tudi pri ljubezni in dodali, da vojna človeka spremeni, oddaljenost pa zabriše močna čustva. Človek, ki je navajen morije, po njihovem mnenju potlači nežnost, saj je vojna kruta in neizprosna. Na svobodi se marsikomu zdijo sanje in želje eno, stvarnost pa je drugačna.

Dijak 3. letnika 4-letnega programa računalniške smeri pa je izpostavil dejstvo Ernstove zaposlitve: »Ko Ernst opravi izpite, dobita z Willyjem službo za učitelja. Poučevala in živela sta v sosednjih vaseh. Življenje pa jima je počasi postajalo enolično. Najtežje je bilo ob nedeljah. Willy je bil iznajdljivejši. Udeleževal se je porok, svetoval kmetom, ob večerih pa kvartal v vaški gostilni. Ernst pa je posedal doma. Pogostokrat so mu misli uhajale na vojno. Velikokrat se je spraševal, o čem naj poučuje otroke. Bil je zmeden. Nekega dne jim je naročil, naj gredo domov, ker ne bo pouka. Pustil je službo učitelja in se vrnil domov. Kmalu je zbolel. Šele po dolgem času odide iz hiše, na sprehod v naravo. Presenečen je nad seboj, ker naravo prvič občuti drugače. Ernst se je večkrat tudi sprehajal s svojim psom Wolfom. Nekoč je le-ta stekel proti ovcam. Na mladeničevo presenečenje jih ni napadel, ampak jih je gnal skupaj. To je presenetilo njegovega gospodarja, saj je bil Wolf vojaški pes, a je presenečeno ugotovil, da je pastirski.

Naslovni junak in njegovi prijatelji se nekoč odpravijo na izlet. Na neki jasi prisluhnejo tabornikom, ki so prepevali borbene pesmi. Ugotovijo, da se stara pesem ponavlja. S tem je mislil na nevarnost nove vojne. Tudi vodja mladih vojakov ne razume, ko so nekdanji borci zgroženi nad dogajanjem.< Dijak meni, da bi vojaki ob vrnitvi najbolj potrebovali psihološko pomoč, »da bi lahko premagali težave, ki so se pojavile po vrnitvi in so lahko trajale do smrti.< Zdi se mu, da je tudi danes prisotno travmatično podoživljanje vojne v mnogih državah. »Vedno več je znanih primerov, celo televizijskih oddaj in filmov o resničnih težavah vojakov, ki so se vrnili iz vietnamske ali vojne v Iraku. Največ je znanega o ameriških vojakih. Kljub pomoči ti doživljajo hud stres, ki večkrat vodi do samomora in kriminalnih dejanj. Roman

Vrnitev je zato tudi danes lahko dober primer, da se za vojake vojna ne konča takrat, ko je konec bojev. Za nekatere traja do konca življenja. V tem je tudi njen nesmisel.«

Dijakovim sošolcem se je zdelo nemogoče, da so morali mladi pustiti študij: »Saj se tudi nam ne da učiti, a si ne predstavljamo, da ne bi imeli šole. Še vojaške obveznosti nam ni treba opravljati, književni junaki pa so v jarkih pustili najlepša leta. Nič nenavadnega ni, da se niso mogli vživeti v mir, saj se jim je zdelo nemogoče hoditi naokrog brez orožja, vedno so bili tudi pripravljeni na boj. Nemogoče jim je bilo zaspati v postelji, saj na fronti velikokrat niso zatisnili oči zaradi strahu pred negotovo prihodnostjo. Saj jarki niso bili veliki, pomenili pa so past. Nikoli nisi vedel, kdaj te bo kaj zadelo.« Opozorila sem jih na dejstvo, da sem morala streljati tudi sama, ko sem obiskovala srednjo šolo. Pri šolskem predmetu obramba in zaščita smo se učili o sestavnih delih puške, nato smo morali streljati za oceno. Izdala so nas ušesa, ker nekaj časa zaradi hrupa nismo slišali. Sami si tega niso mogli predstavljati, priznali pa so, da bi poprijeli za orožje, če bi bilo treba.

USTVARJANJE DIJAKOV ...

Prebrano literarno delo in pogovor/dialog o njem nekatere dijake spodbudi, da tudi sami pobrskaajo po preteklosti svojih prednikov in povedo oz. napišejo, v katerih okoliščinah so se znašli, kako je vse to vplivalo nanje. Dijak 4. letnika 4-letnega programa računalniške smeri, doma v občini Kanal ob Soči, je pobrskal po zanimivostih iz svojega domačega okolja: »Leta 1906, ko je bila po Soški dolini zgrajena železnica, so Avstrijci začeli odkupovati liško vino, ki je tedaj veljalo za boljšega od briškega in so ga prodajali po celotni avstro-ogrski monarhiji. V teh krajih so takrat kmetje živeli prav od odkupa vina. Najbolj razširjena sorta je bila cevedin, ki ne uspeva nikjer drugje na svetu. Cevedin je bilo vino, ki ni imelo sovražnikov, ni bolehalo in ga zato ni bilo potrebno škropiti. Po 1. sv. vojni pa se je v te kraje razširila bela katanja. Vino bele katanje vsebuje metilni alkohol in ob prevelikih odmerkih lahko povzroči slepoto, zato so jo pili samo enkrat na dan. Tako je sorta cevedin izginila. Po pripovedi Franca Jerončiča iz Melinkov pri Ligu, ki ima več kot 90 let in ima doma rezbarski in vojaški muzej 1. in 2. sv. vojne, naj bi jo imel v lasti nekdo iz kraja Ukanje, ki leži ob Idriji. Avstrijci pa niso odkupovali samo vina, ampak tudi slive in češnje. Ob začetku 1. svetovne vojne pa je moralo veliko ljudi oditi v boj. Ko so Italijani zasedli Primorsko, so domačinom obljubljali, da jim bodo finančno pomagali pri obnovi vasi, ki so bile poškodovane med vojno, a so ljudem, ki so prosili za to pomoč, tako povišali obresti odplačevanja, da so lahko zarubili – kantirali tudi cele vasi. Obljubljali so tudi, da bomo Primorci pod Italijo živeli bolje kot pod Avstro-Ogrsko, a se to nikoli ni uresničilo. Zato je v tistih časih zaživel kontrabant čez Idrijo, s katerim so ljudje na skrivaj prišli do še tako majhnega zaslužka. Največ takratnega prebivalstva je živelo od živinoreje, ki se je okrepila po letu 1866. O tem pričajo najdbe, ki kažejo, da pred letom 1866 ljudje niso imeli velikih pašnikov in hlevov, pa tudi travnikov niso kosili s koso, ampak s srpom, ker niso imeli veliko živali. Po 1. svetovni vojni so si mladi fantje prislužili tudi nekaj denarja, saj so po 6 mesecev odhajali na Koroško in pekli zidake ter tako še dodatno denarno pomagali svojim družinam. A Primorci smo na območju Kanalskega kolovrata še dodatno utrpeli škodo, ko so Italijani po vojni posekali večino gozdov na tem območju, les pa prodajali za odplačevanje vojne škode iz 1. svetovne vojne, ki je še do danes niso izplačali. Pod Italijo primorski Slovenci niso imeli zaposlitve, italijanski učitelji so zamenjali slovenske. Na območju od Korade do Kambreškega je veliko kmečkih ljudi odhajalo služiti kruh v Francijo, Belgijo ali pa v Milano.«

MUZEJA, KI SLEDITA 1. SVETOVNI VOJNI

Velikokrat pouk popestrijo tudi fotografije eksponatov v manjših zasebnih muzejih, saj se mladi lahko vizualno približajo dogodkom, ki so se odvijali v preteklosti. Zasebna muzejska zbirka Zavod 1917 je v neposredni bližini italijanske kostnice nad Kobaridom. Osnovalec jo je Ivo Krajnik iz Kobarida, dopolnjuje jo njegov sin, tudi Ivo. Posvečena je bitki pri Kobaridu leta 1917, vsebuje pa vojaške predmete od leta 1853 do leta 1918. Le-teh je 1900, od kolesa do plinske granate. Predmeti so ležali približno deset kilometrov zračne linije po hribih in po poti umika italijanske vojske iz leta 1917. Poseben ponos predstavlja 37-milimetrski mornariški top. Italijanska vojska jih je imela 50–60. Razstavljeni ima številko 1, je brez cevi, lahko so ga razstavili za prevoz na hrib. Vanj so spravili pet granat. Zanimivo je bilo dejstvo, da so imeli italijanski vojaki naprave za ribanje sira, t. i. ribežne, tudi na posodi, če so samostojne izgubili. Poleg krpljev zase so imeli tudi krplje za živino, pa rezervni komplet gumbov, ki jih je bilo 24; za boje za kruh so zaklepali. Zanimivo je bilo dejstvo, da so imeli nekateri vojaki s seboj tudi molitvenike. Dijake je presenetilo, da so pri Bovcu uporabljali plinske cevi, v muzejski zbirki pa je tudi neuporabljeni kolut žice. Ob vhodu v prostor pa so fotografije padlih Kobaridcev od leta 1915 do leta 1918.

Zdravko Marcola iz Breginja je svojo zbirko poimenoval Stol 1915–17. Pove, da predmete še vedno zbira, spodbudil pa ga je starejši sin, sicer pa je bila zgodovina tudi njegov najljubši predmet v osnovni šoli. Predmete sta našla na pogorju Stola ter vaseh Breginjskega kota; nekaj so jih podarili domačini, nekaj sta jih našla z detektorjem za kovine. Poleg mizarskega orodja starega očeta in vitrine iz rimskega časa sta osrednja predmeta avstrijska in italijanska vitrina. Večina stvari je iz časa preboja 12. ofenzive na pobočju Stola, kjer je bila 3. obrambna linija. Najdenih predmetov je okrog 2500. Nekateri imajo svojo zgodbo. Tu je revolver, ki ga je dedov brat ukradel italijanskim vojakom. Ti so svoje stvari pustili na okenskih policah, ker je bil pomembnejši vinotoč. Na tobačnici, ki je bila odkrita za Stolom, konjenik preskakuje ograjo, ob njem je lovski pes. S spletne strani je

Zavod 1917 v Kobaridu.
(Foto: Bojana M. Reščič.)

Muzejska zbirka Stol 1915–1917.
(Foto: Bojana M. Reščič.)

bilo razvidno, da jo je italijanski vojak ponujal avstrijskemu, da bi se rešil. V prostoru sta tudi vojaška dopisnica 2. križa kot obvestilo za ujete ter razglednica s kratkimi pozdravi. Zanimivo je dejstvo, da so vojaki v zaledju izdelovali zapestnice in prstane, vgravirali so tudi letnico izdelave. Razstavljen je tudi zapestnica s kačo in imenom. Zanimivi so nož v obliki turške sablje, izdelan iz granat, svetinjice ter oznake vojakov na kapah in torbica. Posebno mesto v prostoru je našla italijanska dvocevna pištola, ki je bila zelo redka. Našli so jo za Stalom.

Oba zbirateljca sta tako ohranila eksponate, zelo zanimive za mlade, ki se o vsem sicer učijo v šolah, a priznajo, da so ti minuli časi že daleč. Slišali so o svojih prednikih, ki so se bojevali v 1. svetovni vojni, a si o teh pogumnih možeh ni nihče nikoli zapisal pričevanj. Ustno sporočilo je dobilo svoje različice, se izgubilo, pozabilo. Ostal je le bled spomin na nekdanje dni.

UČNI CILJI PRI POUKU SLOVENŠČINE IN ZGODOVINE

Pri predmetu slovenščina vedno sledim tudi učnim ciljem zgodovine in dijake opozarjam, naj te tudi sami izpostavijo. Pri slovenščini so dijaki ponovili značilnosti romana, s pomočjo tega pa so se ponovno seznanili z dogajanjem o prvi svetovni vojni, o življenju vojakov ter civilistov med njo in po njej, razmišljali, kaj je pomenila za mlade fante, ki svojega življenja niso znali ponovno sestaviti. Ob branju klasičnega dela je moral pripovedovalec govorne vaje izpostaviti tudi jezik oz. njegove značilnosti, zgradbo povedi, opozoriti na pravopisne, slovnične in slogovne napake. Njegovi sošolci so ob poslušanju tvorili tudi razumljiva in jezikovno ustrezna besedila, čeprav so ta velikokrat vsebovala narečne primorske besede in pogovorne izraze. Skušali so se vživeti v vojno morijo, izpostaviti ljudi, označiti naslovne junake ter podati svoj komentar, razlago, zaključek. Znali so aktualizirati dogajanje, ki sega v sodobni čas, saj je prva svetovna vojna zanje zelo oddaljena. O njej

vedo marsikaj iz knjig, filmov, šolskega predmeta zgodovina. Dijak je v svoji govorni vaji s pomočjo računalniških programov PowerPoint ter Word izražal zmožnost svojega doživljanja, kar je vodilo v samostojno delo, s pomočjo sošolcev in njihovega razmišljanja, aktualizacije pa je med njimi potekal pogovor, tudi dvogovor.

S pomočjo predmeta zgodovina so dijaki spoznavali in razumeli preteklost, prvo svetovno vojno, vzroke za začetek, potek vojne ter njene posledice za tiste, ki so padli ali preživeli. Dijaki so razmišljali o mladih, ki so se morali odpovedati študiju ter oditi v boj za domovino. Vključili so tudi Slovence. Izpostavili so vprašanje, kaj so mladi počeli po končani vojni, ko so se vrnili k svoji družini, v življenje, v svojo državo. Iztočnica za to je bil roman Vrnitev, ki je ponujal številne odgovore. Ovrednotili so tudi posledice vojaških spopadov med nasprotniki, razmišljanje o smiselnosti njihovega početja med vojno ter na svobodi. Spoznali so, kaj je pomenila vojna za posameznika in za njegovo družino, ugotavljali so tudi pomen vseh vojnih muzejev, v katerih so t. i. vojne zbirke oz. zbirke ohranjenega orožja, obleke, pribora za življenje in delo. Skušali so razumeti posameznike, ki te predmete ljubiteljsko zbirajo in svojo ljubezen prenašajo na potomce. Marsikdo si je že ogledal Muzej 1. svetovne vojne v Kobaridu na kaki od ekskurzij. Ob tem so izpostavili tudi pomen narodne zavesti Slovencev, ki so živeli v tuji monarhiji, in njihovo vlogo v njej. Vedeli so, da je bilo žrtev ogromno, veliko pa jih je bilo tudi telesno in umsko pohabljenih. Mladim se je zdelo nepojmljivo, kako je vojna vplivala na duševnost ljudi in jih zaznamovala. Marsikdo se je ob tem spomnil na svoje sorodnike, ki so se borili ter vojno preživeli ali pa ne.

SKLEP

Vračanje vojakov domov po končani vojni je zaznamovalo številne družine. Dijaki v srednjih strokovnih šolah kar težko verjamejo dejstvu, koliko invalidov, pohabljenih in duševno prizadetih je pustila morija. A tudi sicer so se fantje, ki so preživeli vojno, težko vživljali v svobodno življenje. Zaradi svoje mladosti so iskali številne odgovore na svoja vprašanja, težko pa jim je bilo ob dejstvu, da jih civilisti ne razumejo, predvsem ker niso mogli nikomur pripovedovati o tistih dneh. Razumeli so jih le tovariši. Ob interpretiranju literarnega dela ter aktivnem vključevanju v pogovor in brskanju za dodatnimi podatki dijakom pomaga tudi medpredmetno povezovanje šolskih učnih predmetov slovenščina in zgodovina.

VIRI IN LITERATURA

Katalog znanja, Slovenščina, Srednje strokovno izobraževanje, 2010.

Katalog znanja, Zgodovina, Srednje strokovno izobraževanje, 2007.

Remarque, Erich Maria (1966). Vrnitev. Ljubljana: DZS.

Štepec, Marko et al. (2015). Pot domov. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije.